

kínál egyes szakkérdések elemzésénél. Azt a látásmódot is megmutatja, amelyet a Szerző mesterétől, Marton Gézától sajátított el, amely „a történetiben az aktuálisat, az elméletben a gyakorlatit, a részletben az átfogót, s a szakszerűben az egyetemest” keresi.⁷ Ehhez járul még egy további fontos vonás, amely kirajzolódik a gyűjteményből: a jog által hordozott erkölcsi értékekre figyelő jogász képe. Aki a jog történetének tudós kutatójaként ezeket az értékeket keresi, s törekszik azokat gyakorló jogászként, ügyvédként, alkotmánybíróként megvalósítani, oktatóként továbbadni, sőt, megnyilatkozásai révén szélesebb társadalmi körben is tudatosítani. A kötetben szereplő írások erről a jogász-egyéniségről is tanúskodnak, s állítanak szemléletmódban, elkötelezettségben, hivatástudatban követésre érdemes példát minden jogász elé.

KOMÁROMI LÁSZLÓ

GONDOLATOK SÁRY PÁL *BŰNVÁDI ELJÁRÁSOK* *AZ ÚJSZÖVETSÉGBEN* CÍMŰ KÖNYVÉRŐL¹

SÁRY PÁL

Bűnvádi eljárások az Újszövetségben.

Budapest, Szent István Társulat, 2003², 239. ISBN 963 361 497 X

Sokszor hallható a szemrehányás, hogy a mai igen részletes és aktuális ismereteket igénylő, mindinkább specializálódó világunkban a processzualisták is beérik saját koruk eljárási rendszerének tanulmányozásával és tanításával – a harmadik évezred elején éppen elég feloldandó ellentmondással és megoldandó problémával kell szűkebb területükön is megbirkóznuk. Kitekintésre, s még inkább visszapillantásra nincs mód, nincs idő.

S talán gyakran ugyanezt teszik a jogtörténészek is: olykor elmerülnek az elmúlt évszázadok, évezredek számukra viszonylagos biztonságot nyújtó tengerében anélkül, hogy a mának szóló üzenetek, mégoly alapos és színvonalas munkáikban felsejlenének.

⁷ Zlinszky János: Szerkesztői utószó. In MARTON GÉZA: *A polgári jogi felelősség*. Budapest: Triorg, 1993. 328.

¹ A recenzió a PPKE JÁK I. Jogtudományi Könyvbemutatóján 2008. április 17-én elhangzott előadás szerkesztett változata

Az utóbbi évek ritka üdítő kivételeinek egyike Sály Pál „Bűnvádi eljárások az Újszövetségben” című könyve. Ez a mű ugyanis – noha évezredekre tekint vissza – Krisztus pere, és a Pál apostol ellen folytatott eljárások kapcsán mégis megkísérel valamiféle szintézist: a múlt jogrendszerének ellentmondásait, tanulságait a korabeli források alapján, az akkori társadalmi közegbe ágyazottan, ám (legalábbis ami a következtetéseket és a tanulságokat illeti) mai szemmel feldolgozni, megérteni és megértetni.

Nem könnyű vállalkozás, hiszen a historikusok éppen arra szokták figyelmeztetni a hasonló úton járó jogászokat, hogy roppant veszélyes dolog mai gondolkodásmódunkat visszavetíteni a minden szempontból másként szervezett, gyakran önkényuralmi vonásokat is mutató kezdetlegesebb társadalmi viszonyokra, más jogelvek szerint működő államszervezetekre és sajátos jogi intézményrendszerekre. Egyetlen példával élve: hogyan is lelkesedhetnénk a hihetetlenül precízen kimunkált római magánjog máig ható megoldásainak nagyszerűségét felemlítve, ha napjaink értékrendszere szerint kellene hozzátennünk, hogy a római jog kiváló művelői a rabszolgát dolgoznak, a rabszolga megölését általában rongálásnak minősítették.

Vannak azonban évezredek jogi fejlődésének állandó, időtől, tértől függetlenül egyetemesen érvényes tételei, örök, mindig visszatérő vonásai. Az emberi gonoszság, harag, bosszú, féltékenység, vagy akár csak a kicsinyesség, az irigység, máskor a megszállottság, az elvakult, gőgös elhivatottság a történelem során gyakran próbálta jogi köntösbe bújva elérni céljait. A hatalom sokszor hívta segítségül készséges kiszolgálóját, a jogot, hogy mögé rejtözve, formális kereteit felhasználva, legális látszatot teremtsen céljai eléréséhez, ellenfelei megsemmisítéshez. A koncepciók perek nem a XX. század találmányai.

Nos, aki az ilyen perek gyökereit, természetrajzát tanulmányozza, annak nem szabad elmulasztania Sály Pál könyvének alapos áttekintését.

Ezúttal csupán néhány tézis-szerű gondolat kiemelésére van módom, ám talán ezek is jellemezhetik a könyv lényegét és a szerző szemléletét.

I.

Lássuk először Jézus perének egy érdekes, sokat vitatott momentumát.

A tények közismertek. A Megváltót ellenségei annak idején felségárulás vádjával adták Pilátus kezére, azt állítva, hogy a római császárt elárulva a zsidók felkent királyának hirdeti magát.

A rövid érdemi per minket érdeklő része a források szerint a következőképpen folyt le:

Pilátus megnyitotta a tárgyalást, s az akkori perrend előírásainak megfelelően kérdő formában „ismertette a vádat”:

– Igaz-e, hogy te vagy a zsidók királya?

Erre Jézus csak ennyit felelt:

– Te mondod.

(János szerint hozzátette még – s ezt, ha úgy tetszik, a vád tagadásának is tekintetnénk –, hogy „az én országom nem e világból való.”)

Ezt követően azonban a vádlott mindvégig hallgatott. Máténál olvasható:

„És amikor vádolták őt a főpapok és a vének, semmit sem felelt. Akkor mondta neki Pilátus: Nem hallod milyen sok bizonyóságot tesznek ellened? És nem felelt neki egyetlen szóra sem, úgyhogy a helytartó igen elcsodálkozott.” (Máté 27:12-14).

Végül azonban a tömeg követelésére a szabadon engedett Barabbás helyett – aki a sors játéka szerint valóban Róma elleni összeesküvésben vett részt (Márk 15,7) – Pilátus Jézust halálra ítélte és megfeszíttette.

Az egyik legnehezebben megválaszolható kérdés, amit a szerző is igen hosszan vizsgál, Jézus hallgatása. Ennek megítélése valóban nem könnyű feladat, és számos szerző különféle magyarázatot adott is rá. Volt, aki ezt tudatos mártíromsága jelének tekintette: belenyugodott sorsába, sőt éppen a védekezésről történő lemondással akarta elérni, hogy sorsa megpecsételődjék. Eldöntött mártíromsága eszközeként tekintette tehát a némaságot.

Mások szerint – Sáry Pál itt Zlinszky János professzort is említi – Jézus a hallgatással éppen életéért küzdött „jól tudta, azt, hogy aki hallgat, arra nehezebb rábizonyítani bűncselekmény elkövetését, mint aki beszél; az utóbbi ugyanis említést tehet olyan dolgokról, amelyek felhasználhatók ellene.”

Lám, visszaköszön napjaink szinte mindennaposnak tekinthető dilemmája: a Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság nem egy döntése ma is azt taglalja, levonható-e a hallgatásból a bűnösségre vonatkozó következtetés. A hallgatás a bűnösség közvetett bizonyítéka-e, vagy esetleg abból a felismerésből fakad, hogy az ártatlan többet árt magának ha beszél, esetleg egyszerűen nincs is miről beszélnie.

Időről-időre szembeállítják tehát azt a gyakran idézett bölcsességet, mely szerint a hallgatás „a beismerés biztos jele”, az ellenkező felfogással, amely úgy véli: „éppenséggel az ártatlanok privilégiuma.”

A dolognak már annak idején sem volt csekély a tétje.

Klaus Rosen például *Róma és a zsidók Jézus perében* című írásában e hallgatást tekinti a kivégzés közvetlen okának. Érvelésének lényege a következő:

„Valójában [...] a vádlott magatartása a helytartóval szembeni ellenszegülésnek, *contumaciá*-nak minősült. Ha bármely vádlott nem felelt a bíró kérdéseire, akkor egyértelműen a *contumacia* fogalma alá tartozó cselekményt követte el. Tartományi lakosokat, tehát nem római polgárokat, azaz fellebbezési joggal nem bírókat a helytartók ellenszegülés címén halálra ítélték.”²

Rosen ifjabb Pliniusra hivatkozik, aki – mint ez a neves rétor és jogász egy 80 évvel későbbi leveléből kitűnik – helytartóként valóban makacsság címén végeztetett ki keresztényeket.

Sáry Pál úgy véli, hogy Rosen Plinius szavai féreértése nyomán jutott téves következtetésre. Plinius ugyanis nem a hallgatást, hanem azt torolta meg, hogy a vádlottak nem voltak hajlandók keresztény hitük megtagadására.

S valóban, Pliniusnál ez olvasható:

² KLAUS ROSEN: *Róma és a zsidók Jézus perében*. In ALEXANDER DEMANT: *A történelem nagy perei*. Budapest: Holnap, 1993, 59.

„Eddig azok ellen, akiket a kereszténység vádjával idéztek ítélszékem elé, a következő módon jártam el. Megkérdeztem tőlük, keresztények-e. Azokat, akik kereszténynek vallották magukat, másodszer és harmadszor is megkérdeztem, és büntetés-sel fenyegettem meg őket. Akik még ezután is kitartottak, azokat kivégeztettem.”³

Az olvasó ennek alapján természetesen hajlik arra, hogy Sárý Pálnak adjon igazat: nyilvánvalóan más a hallgatás, és más a hithűségben megnyilvánuló következe-
teesség.

Óvatosan megjegyzem azonban, hogy a kérdés talán nem ennyire egyszerű.

Rosen ugyanis így folytatja Plinius önigazolást kereső sorainak idézését:

„Nem volt kétségem afelől, hogy macacsságukért és hajlíthatatlan ellenszegülé-
sükért mindenképpen bűnhódniuk kell, *valljanak bár akármilyen hitet.*”⁴

Ez viszont arra utal, hogy a macacsság jogcímén kiszabott büntetés nem feltétle-
nül, vagy legalábbis nem biztosan kizárólag a hithűség, az elvek melletti kitartás
szankciója lehetett.

Meglehet, az egyébként kiválóan képzett, okos és bölcs Plinius egyszerűen nem
fogta fel: miként lehetséges, hogy ha valaki az elvei, s ezáltal a biztos halál, illetve az
elvek feladása, s így megmenekülése között választhat, miként tarthat ki mégis meg-
győződése mellett.

Nehezíti a tisztánlátást, hogy Plinius magyar fordításban megjelent leveleiben ez
a mondat nem is teljesen ugyanezzel a tartalommal szerepel: „mert meggyőződésem,
hogy *függetlenül vallomásuk tartalmától*, macacsságukért és csökönyösségükért
megérdemelték ezt a büntetést.”⁵

Érdemes lenne az eredeti latin szöveget gondosabban elemezni. Az sem tudható
pontosan, hogy Plinius valamely kikristályosodott jogelvre, vagy egyszerűen saját
meggyőződésére hagyatkozott-e döntésekor. Ám a kifejtettektől függetlenül el kell
rajta gondolkodnunk: tényleg kategorikusan állítható-e, hogy Plinius vádlottjainak jo-
gilag értékelt „macacssága” kizárólag abban állt-e, hogy nem tagadták meg hitüket.

Sárý Pál azonban meggyőzően igazolja: voltaképpen függetlenül a halálos ítélet
végső jogcímétől, Jézus sorsa eldőlt, amikor a szabályokat, a jogi előírásokat betartani
próbáló helytartó akadémikuskodását a zsidó papok végül zsarolással háritották el:

³ Ifjabb PLINIUS: *Levelek*. Budapest: Európa kiadó, 1981. 356.

A Traianus császárhoz írt levél egyébként érdekes kortörténeti dokumentumként is felfogható. Plinius így ír pl. a keresztényekről: „[...] a jelentések szerint azonban az a legnagyobb vétkük vagy eltévle-
désük, hogy bizonyos meghatározott napon hajnalhasadta előtt összegyülekeznek, és váltakozva karban
énekelnek az istennek hitt Krisztus tiszteletére, és esküvel kötelezik magukat, nem ám valami gaztetre,
hanem arra, hogy nem lopnak, nem rabolnak, nem követnek el házasságtörést, nem szegik meg az eskü-
jüket, a rájuk bízott letét kiadását felszólítás esetén nem tagadják meg, ennek végeztével pedig rendsze-
rint szétszélednek; majd ismét összejönnek, hogy közösen fogyasszák el közönséges és ártatlan lako-
májukat. [...] Ezért elnapoltam az ügy kivizsgálását és hozzád fordulok tanácsért. Mert meggondolásra
méltónak láttam ezt a dolgot, legfőképpen a vádlottak nagy tömege miatt; ugyanis mindenféle korú, min-
denféle társadalmi osztálybeli emberek, férfiak és nők vegyest, igen sokan kerültek és kerülnek vád alá.”
(uo. 357.)

⁴ ROSEN i. m. 60. (kiemelés tőlem T.M.)

⁵ PLINIUS i. m. 356. (kiemelés tőlem T.M.)

„ha elbocsádot őt, nem vagy a császár barátja”. Könnyű volt Pilátusnak belátnia, hogy azok, akik ma Jézust rágalmazták, holnap ugyanezt vele is megtehetik.

S ezzel az ítélet készen volt.

A hallgatás kétségtelenül érdekes és több lehetőséget magában rejtő kérdéskörének tehát legfeljebb a kivégzés *konkrét jogcíme* kapcsán lehet jelentősége, a mártíromság szempontjából nem.

„Hogy Jézus miért hallgatott oly konokul – írja Rosen –, az az ő titka volt, amelyet magával vitt a sírba. Harmadnap válaszolt, amikor feltámadt.”⁶

II.

A Pál apostol elleni eljárások számos közös vonást, hasonlóságot mutatnak Jézus pereivel. Ez egyáltalán nem meglepő, hiszen a koncepciós perek kiagyalóinak és végrehajtóinak szemlélete, megközelítésmódja azonos srófra jár.

A lényegi azonosságok mellett persze a két mártíromsághoz vezető úton néhány eltérő vonást is találhatunk.

Pál kiválóan képzett, művelt római polgárként jól ismerte a római jogot.

Tudta például, hogy nyilvánvalóan alaptalan az a vád, amit Kr. után 51-ben Gallio proconsul előtt emeltek ellene a zsidók. Eszerint „arra próbálta rábeszélni az embereket, hogy a törvénnyel ellentétes módon tiszteljék az Istent.” Pál azonban azzal, hogy bizonyítékokat tárt a zsidók elé arról: Jézus a Messiás, semmiben nem gátolta vagy befolyásolta a zsidókat vallásgyakorlásuk módjában.

Jól látható, hogy itt is Rómától várták Pál ellenségei a számukra kényelmetlen tanokat hirdető apostol perbe fogását és elítélését. Gallio azonban – Pilátussal ellentétben – nem volt sem megfélemlíthető, sem megszarolható, meglehet, csupán közömbös, vagy tárgyyszerű, amikor azzal kergette el a vádlókat, hogy a római törvényekkel nem ellentétes, saját belső ügyeikhez semmi köze.

Szintén – immár sokadszor – a zsidó jog és a római jog közötti konfliktus szorításából kellett volna kitörniük a bíráknak a néhány évvel későbbi perekben. A Felix procurator előtt emelt, meglehetősen általánosságban mozgó vád lényege az volt, hogy Pál „hitvány ember” aki „lázadást szít az összes zsidók között”.

Sáry Pál jól érzékelteti, hogy Felix hasonló dilemma előtt állt, mint Pilátus: tudta, hogy a római törvények alapján nem ítélni el az apostolt, tartott viszont attól, hogy ha elbocsátja, a zsidók bepanaszolhatják Nérónál. (Akit pedig Nérónál megrágalmaztak az nem sok jóra számíthatott.) Felix tehát nem mert dönteni, mindenesetre – mai fogalmakkal élve – bizonyítás kiegészítése céljából elnapolta az eljárást, és letartóztatta Pált.

Utódának, Festusnak, már konkrétabb vádakot kellett elbírálnia: Pál eszerint pogányokat vitt be a templomba, és zendülést szított a rómaiak ellen.

A zsidó és a római törvények összeütközésének szorításában Festus minden bizonnyal megkönnyebbülve vette tudomásul, hogy Pál római polgárként a császárhoz fellebbezett.

⁶ ROSEN i. m. 69.

Ebben a perben születhetett az apostol utolsó felmentése.

Aztán, néhány év múlva, 64-ben – érdekes történelmi párhuzam nyomait fedezhetjük itt is fel – Róma hírhedt leégése (szándékos felgyújtása?) nyomán a keresztényekben keresték és találták meg a bűnbakot. A sorstársai támogatása céljából Rómába visszatérő idősebb Pált is letartóztatták, s kihallgatták. A halálos ítélet kimondásához ezúttal még kevesebb is elegendő volt azoknál a semmitmondó vádaknál, amelyek korábban a perbe fogáshoz is elégtelennek bizonyultak: Pál bátran vállalta és hirdette keresztény hitét.

Ám még mindig lett volna esélye a vértanúság elkerülésére.

Sáry Pál Zlinszky Jánost idézve ismerteti az ezzel kapcsolatos sajátos (voltageképpen humánusnak is tekinthető) római bizonyítási szabályt:

„A keresztényüldözések idejében a vádlottnak beismerő nyilatkozata után, ha tehát kereszténynek vallotta magát, és ennek alapján azonnal el lehetett volna ítélni, mégis engedélyeztek harmincnapi meggondolási időt. Módot adtak a beismerés után, hogy ezen változtathasson. [...] Ha netán ‘megjött az esze’ a vádlottnak, és úgy nyilatkozott, hogy ‘én mégsem vagyok keresztény, mégsem vallom ezt magamra, nem vallom azt a tant’, ezzel úgy vélték a római hatóságok, a büntetőeljárás elérte a célját, a büntetés felesleges.”

A kör tehát bezárult: visszatértünk a hithűség illetve makacsság dilemmájához.

Az apostol életútján végigtekintve nem lehetett kétséges, Pál hogyan dönt. „A jó harcot megharcoltam, a pályát végigfutottam. Most készen vár az igaz élet koronája” – írta búcsúlevelében, s ugyanazon a napon szenvedett vértanúhalált, mint Péter apostol.

* * *

Elgondolkodva, számos dologban meggyőzve, ugyanakkor mégis töprengve teszi le a könyvet az olvasó. S talán ez a mű legfőbb erénye.

Sejtjük, milyen nehezen születhetett meg ez az érdekes és értékes könyv, kevés eredeti forrás, ám könyvtárnyi, gyakran szubjektív forrás-értékelés alapján. S azt is érezzük, hogy magának a szerzőnek is nehéz lehetett egy-egy gondolatkört megnyugtatóan lezárnia, amit igazol, hogy a könyv első, 2000-ben megjelent kiadásához képest részben újabb adatokkal, érvekkel egészült ki a 2003-ban megjelent második kiadás.

Sáry Pál óvakodott a kinyilatkoztatás-szerű bölcsességektől, általában meghagyta az olvasó számára az együtt-töprengés és a megoldás megelégedésének örömét, sokszor csupán tényeket közölt, ám ha érveket kellett érvekkel ütköztetni, értékelte is azokat. Véleményt nyilvánított, de legtöbbször nem kívánta csalhatatlanul elköteleznie magát valamely magyarázat mellett. Kérdezett, s igyekezett kiválasztani a lehetséges válaszok sokaságából a legmeggyőzőbbnek látszót.

A válaszok persze újabb, talán általánosabb, s nem is először elhangzó kérdések megválaszolását igénylik.

Jobbak lettünk-e 2000 év alatt? Megakadályozhatók-e a hasonló perek? Véget vethetünk-e annak, hogy embertársainkat hitük, meggyőződésük miatt üldözzék?

Nehéz hinni a pozitív válaszokban. Ám hogy mégis hihessünk, annak érdekében éppen az egyetem falai között is naponta, mindannyian, igen sokat tehetünk.